

SOSYAL DIŞLANMA: KÜRESELLEŞME PERSPEKTİFİNDEN BİR KAVRAMSALLAŐTIRMA ÇABASI

Arő. Gör. Őafak TARTANOĞLU*

ÖZET

Sosyal dışlanmayı kavram olarak anlamaya çalıŐmak son derece karmaşık bir süreci beraberinde getirmektedir. İlgili literatürden de anlaşılacağı üzere, kavram pek çok kuramcı tarafından farklı şekillerde ele alınmıŐtır. Konuyu kültürel bir süreç olarak değerlendirenler olduğu gibi, ekonomik süreçlerle ilgili bir olgu olarak görenler de vardır. Bu çalıŐmada da sosyal dışlanmanın tarihsel süreçte yoksulluk tartıŐmalarının neresinde durduğu, küresel kapitalizmin hız kazanmasıyla birlikte kavramın ne ölçüde görünür hale geldiği tartıŐılmaktadır. Sosyal dışlanmanın farklı bakış açılarından nasıl değerlendirildiği açıklandıktan sonra, olgunun neoliberal politikaların hız kazandığı bir dönemde tartıŐılmasının nedensel boyutları üzerinde durulmuŐtur. Sonuçta sosyal dışlanma, belirtildiği gibi, küresel kapitalizm dönemine özgü bir kavramdır. EŐsitsizliđi ortaya çıkaran altyapısal nedenler değişmemiştir. Sadece, sistemin ortaya çıkardığı yoksunluklar daha geniş kesimleri, çok boyutlu olarak etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Küresel Kapitalizm, Yoksulluk, Yoksunluk, Neoliberalizm

ABSTRACT

Understanding the concept of social exclusion is a complicated process. The concept is discussed in different ways by many theorists. Some of them evaluate the subject as a cultural process, and the others as a economic process. In this study social exclusion discussed with poverty and global capitalism. It is explained that how social exclusion was evaluated by different point of views and causal dimensions of the fact was discussed in the era which neoliberal politics were so active. Social

* Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İliŐkileri Bölümü

exclusion is a concept which is nearly related with global capitalism. Infrastructural reasons which appeared inequalities are not changed. Exclusively, the deprivation process has been multilevel affected by wider sections.

Keywords: *Social Exclusion, Global Capitalism, Poverty, Deprivation, Neoliberalism*

GİRİŐ

Sosyal dıŐanma ile ilgili literatür incelendiğinde, konunun ne kadar karmaşık ve çok boyutlu olduğu anlaŐılmaktadır. Kavramın, klâsik yoksulluk tartıŐmalarından ne derece farklı olduğu ve kavramsallaŐtırma yapılırken, yoksulluk, yoksunluk, eşitsizlik veya dezavantajlı olma sorunlarının, konunun neresine yerleŐtirileceĐi karmaŐıklıĐın odak noktasını oluŐturmaktadır.

Bütün bu karmaŐıklıĐın ortasında, olguyu ortaya çıkaran nedensel bağlar dıŐünüldüĐünde, ekonomik yetersizlik, sosyal ilişkilerin bozulması, sosyal korumadan yoksunluk ve kurumsal ilişkilerden dıŐanma gibi süreçler akla gelmektedir. Literatürde de sosyal dıŐanma ele alınırken, bu unsurlardan bir tanesine ya da hepsine birden vurgu yapıldığı görülmektedir. Sosyal dıŐanmanın ortaya çıkmasına, bütün bu süreçlerin etkileŐim halinde yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Toplumsal yaşama katılmayı sağlayan alanlardan birinden yoksun kalma diğer alanlardan da yoksunluğu getirecek ve bu yoksunluk döngüsel olarak pek çok baŐka yoksunluklara da yol açacaktır. Yani ekonomik alandan dıŐanma aynı zamanda sosyal, siyasal veya kültürel süreçlerden de dıŐanmaya yol açabilmektedir.

Sosyal DıŐanmaya Yönelik Farklı Bakış Açıları

Kapitalist üretim sürecinin bir yeniden yapılanma aŐamasına geldiği yıllar olan 1980'ler, sosyal problemlerin de su yüzüne çıktığı yıllardır. Literatür, bu noktada sosyal eşitsizliklerin sadece yoksullukla açıklanamayacağı, ortada çok boyutlu bir yoksunluk süreci olduğu ve yeni bir kavramsallaŐmaya gidilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir.

Adaman ve Keyder (2006:9)'e göre, sosyal dıŐanma, yoksulluk hallerini de içeren ama onun tek boyutluluğunu ve anlık niteliğini aŐan bir kavram olarak

ele alınabilir. Bu çerçevede sosyal dışlanma; ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik dışlanma gibi boyutlarda kendini gösterebilmektedir. Bu boyutlar çoğu zaman iç-içe geçmiş ve birbirinin etkisini artıran bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Dışlanma, bir süreç olarak bu çeşitli boyutlar ve bunlar arasındaki dinamikler dikkate alınarak incelenmelidir.

Burada önemli sorun, sosyal dışlanma kavramının ortaya çıkmasında etkili olan süreçlerin zaman ve mekân açısından değerlendirilmesi ve altyapısal bir analiz gerçekleştirilmesi noktasında çıkmaktadır. Örneğin neden kavram ilk olarak Fransa’da ve 1970’lerde ortaya çıkmıştır? Bu tarihten önce herhangi bir dışlanmadan söz edilemez miydi, ya da ediliyorsa sorunun farklı kavramlarla telaffuz edilmesinin sebebi neydi? Sosyal dışlanma yoksulluğun ötesinde ne ifade etmektedir?

Kavram 1974 yılında ilk defa Lenoir tarafından ortaya atıldığında, ekonomik bir nedenselliğe bağlı olarak tanımlanmamış, yalnızca toplumsal ilişkilerin azalması bağlamında bir dışlanma sürecinden ve toplumun dışında kalmışlardan söz edilmiştir. Bireyin toplumla ilişkilerinin zayıflanmasına vurgu yapan Lenoir, bu grupların sosyal güvenceden de yoksun olduğunu belirtmiştir (Silver, 1995:63).

1970’lerde Fransa nüfusunun onda birini oluşturan dışlanmış gruplara, işsizler ve yoksulların da dahil edilmesinin 1980’lere denk gelmesinin ardında yatan nedenlerin incelenmesi kuşkusuz önem taşıyan bir noktadır.

Sosyal dışlanma literatüründe önemli bir yer taşıyan Silver’in üç paradigması aslında konunun ne kadar karmaşık olduğunu da kanıttır. Silver, dışlanmayı açıklayabilmek için üç paradigma geliştirmiş ve bunları refah devleti tipolojisine uygun bir şekilde ayrımlaştırmıştır.** Bunlardan *dayanışma* paradigması, Durheimci bir anlayışla toplumla birey arasındaki bağın gevşemesini dışlanmanın sebebi olarak belirlemiş, toplumdaki “biz” duygusunun kırılması ve anominin ortaya çıkmasına vurgu yapmıştır. Muhafazakâr-korporatist refah devleti tipine denk düşmektedir. Bu paradigma sınıfsal bir çözümlemeyi göz ardı etmektedir. *Uzmanlaşma* paradigması, tipik Anglo-Amerikan liberalizmiyle uyumlu bir biçimde, sosyal fakılaşmaya, ekonomik işbölümüne ve alanların bölümlenmesine vurgu yapar. Dışlanma bu paradigmaya göre, sosyal alanlar arasındaki serbest geçiş ortadan kalktığında

** Üçlü refah devleti tipolojisi için bkz. Gosta, Esping-Andersen, (1990), **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge: Polity Press.

ortaya çıkar. Klâsik liberal görüşe atfen, alanlar arasında geçiş yapmak bireyin elindedir vurgusu yapılmaktadır (Silver, 1995:67).

Son paradigma olan *tekelci* paradigma ise; sosyal demokrat Avrupa geleneğine uygun olarak, sosyal dışlanmanın grup tekelciliğine uygun olarak ortaya çıktığını savunur. Weber'in statü grupları, güç ilişkilerini ifade eder. Statü gruplarının kapanması tekelleşmeye, bu da eşitsizliklere yol açar. Bu paradigmanda, grup tekellerinin içerici sosyal demokrat bir vatandaşlık -T.H. Marshall'ın vurguladığı gibi- temelinde yumuşayabileceğine vurgu yapılmaktadır (Silver, 1995:68).

Silver'in kavramsallaştırması sosyal dışlanmaya farklı bir açıdan bakmak konusunda işlevsel bir rol oynamıştır. Ancak oluşturulan paradigmalardan, farklı toplumlara ve kültürlere uygun olarak bazı sonuçlara varılmış olan ideal biçimler olduğu söylenebilir (Sapançalı, 2003:40).

Kuşkusuz sosyal dışlanmanın boyutları ve bu dışlanmaya yönelik oluşturulan sosyal politika önlemleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. O ülkede ortaya çıkan sosyal dışlanmanın biçimine ve nedenine uygun olarak aynı doğrultuda bir içerme politikası oluşturmak gerekmektedir. Örneğin Fransa'da toplumla sosyal ve kültürel bağların kopması olarak bakılan sosyal dışlanma, İngiltere'de gelir adaletsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan bir sorun olarak ele alınmaktadır. Amerika'da ise "alt sınıf" kavramı geliştirilmiş, bu grup yoksullardan farklı bir kesimi işaret etse de, aynı yoksullar gibi bunların da topluma ve sisteme eklenmesi için "workfare" (*çalıştırma*) politikaları önerilmiştir. Bu yaklaşıma göre, refah ödemeleri ve sosyal politikalar bağımlılık kültürünü arttırmakta ve çalışmama eğilimini güçlendirmektedir. Buna karşılık çalışma karşılığı asgari gelir garanti eden "workfare" ise, işsizleri en kötü koşullarda ve güvencesiz işlerde bile çalışmaya zorlamaktadır. Bu yaklaşıma göre kişi işsizse, bunun sorumlusu kendisidir.

Bu noktada, Byrne'nin (1999:16) vurgu yaptığı "baskıcı bireyselcilik" konusuna eğilmekte yarar vardır. Bu doktrine göre -John Locke'da temelleri aranabilir- birey kendi davranışlarından kendisi sorumludur. "Yoksulu suçlamak" olarak da nitelendirilebilen eğilimde, işsizlik bireyin kendi tercihidir. Düşük ücretli işe razı olmuyorsa bu onun suçudur. Byrne, bu eğilimi Silver'in uzmanlaşma paradigmasına benzemektedir.

Burada dışlanma literatüründe önemli bir yeri olan Levitas'dan da bahsetmek yerinde olacaktır. Levitas sosyal dışlanma kavramını üç bakış

açısıyla özetlemiştir: İngiliz sosyal politikasına özgü yeniden dağıtım tartışması (RED), ahlâki sınıfsal tartışması (MUD) ve Durkheimci bakış açısını yansıtan ve daha çok Avrupa Birliği ve Fransa'nın sosyal dışlanma görüşüne atıf yapan sosyal entegrasyon tartışması (SID). Yeniden dağıtım tartışmaları sosyal dışlanmanın sebebi olarak yoksulluk ve eşitsizliği görürken, çözüm olarak kaynakların yeniden dağıtılmasına ağırlık vermektedir. Alt sınıf tartışmaları ise; daha önce bahsedildiği gibi yoksulun kendi özelliklerinden dolayı toplumdaki dışlandığını varsaymaktadır. Sosyal entegrasyon tartışmalarında ise; sosyal dışlanmanın sebebi işgücü piyasalarından dışlanmadır. Burada ücretli emeğe aşırı bir vurgu yapılarak sosyal dışlanmanın tanımı daraltılmaktadır. Ücretsiz emek tamamen göz ardı edilirken, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve bunun sosyal dışlanmaya yol açıcı etkileri dikkate alınmamaktadır. Ayrıca çalışanlar arasında da toplumsal birçok süreçten dışlananlar ve eşitsiz konumda olanlar bulunmaktadır. (Levitas, 2005). Durkheimci sosyal entegrasyona dayalı yaklaşımın, sosyal olarak dışlanmış bireyleri neo-liberal düzene entegre ederek sistem için sorunlu olmaktan kurtarma amacı vardır. Olayın bir diğer boyutu Levitas'ın (1996:19) da vurguladığı gibi, sosyal dışlanma bir taraftan da sürece entegre olmanın da bir formu olabilmektedir. Meselâ; işsizler, sistemden dışlanmış gibi görünseler de, yedek işgücü ordusunu oluşturarak işlevsel olabilmektedir.

Bütün bu yazarlar ve yaklaşımlar sosyal dışlanmayı farklı boyutları ile değerlendirmekte, konuyu kendi dünya görüşlerine göre kavramsallaştırmaktadırlar. Aslında sosyal dışlanmayı oluşturan unsurlar arasında diğerlerini de belirleyen ekonomik yetersizlik olduğu söylenebilir. Ekonomik olarak yetersiz bir birey, ihtiyaçlarını karşılayacak ve asgari bir yaşam standardını sağlayabilecek gelirden yoksundur. Bununla ilişkili olarak sağlık, eğitim, konut ve diğer tüm ihtiyaçlara ulaşması da gelire bağlıdır. Yeterli geliri olmayan kişi, eğitim olanaklarına ulaşamayacağından, ileride iş bulmasına olanak sağlayacak imkândan yoksun kalacaktır. Bu da döngüsel olarak yine gelir yoksunluğuna ve yetersizliğine yol açacaktır. Eğer kişi işsizse, çalışma aracılığıyla kurduğu sosyal ilişkilerden de yoksun kalacaktır. Sosyal güvenlik mekanizmalarına erişemez duruma gelecek, giderek toplumla kurduğu bağlar zayıflayacaktır. Sosyal dışlanma ve “yapabilirlik yoksunluğu” arasında bağlantı kuran Amartya Sen (2000:5) de bu ilişkiyi özellikleri vurgulamıştır. Sen'e göre, sosyal dışlanma yapabilirlik yoksunluğunu biraz daha genişleten bir kavramdır. Yapabilirlik yoksunluğu sonucu toplumsal yaşama katılamama sosyal dışlanmayı oluşturabilmektedir.

Sen, özellikle yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki iliŐki konusunda, dışlanmanın yoksulluğun doğası konusundaki algılamayı mı genişlettiği ya da yoksulluğun nedenlerini belirlemeye mi yardımcı olduğu gibi sorular dile getirmiŐtir. Sen'in esas vurgusu dışlanmayı ortaya çıkaran ilişkisel süreçler üzerinedir.

Kavramsal Perspektif

Kapitalizmin deĐiŐen koŐullara göre biçim deĐiŐtirmiŐ bir alt kavramı olan küresel kapitalizm çağıyla, bir baŐka deyiŐle küreselleşme süreciyle birlikte, aslında hep var olan eşitsizlik, yoksulluk, yoksunluk ve güvencesizlik gibi sorunlar, zenginlerin daha da zenginleŐmesi, yoksulların ise daha da yoksullaŐması ile n alınamaz boyutlara gelmektedir. Neoliberal politikalar, sosyal devletin tasfiyesi ile birlikte, sosyal politikaların kapsamını daraltmakta, ortaya yeni kavramlar atarak, dikkatleri farklı yöne çekmektedir. Bu süreçte, küreselleşmenin sosyal koşullarda ortaya çıkardığı bir sorun olan sosyal dışlanma kavramının da aslında sınıfsal çeliŐkileri gizleyen ve sınıfı farkı gözetmeyen bir kavram olduğu söylenebilir.

Sosyal dışlanmaya toplumla bağların kopması olarak nitelendirenlerin de, bireyi suçlayanların da gözden kaçırdığı nokta, yapısal süreçlerin belirleyici rolüdür. Sosyal dışlanmanın yoksulluk tartıŐmalarını geniŐleterek; yetersiz katılım, sosyal bütünleŐmenin yokluğu ve çeşitli yoksunluklar üzerinde de durması yine yapısal birtakım nedenlerle açıklanabilir.

Sanayi devriminden beri var olan yoksulluk, eşitsizlik ve sömürü gibi sorunların 1970'lerden sonra sosyal dışlanma baŐlıĐı altında ortaya çıkması, neoliberal politikaların dünyanın her yerinde sosyal krizlere yol açmasıyla birlikte olmuŐtur. Bu yıllarda özellikle Avrupa Birliği'nde de işsizlik çok yüksek boyutlara ulaŐmıŐ ve hkmetlerin bu konuda önlemler alma giriŐimleri yaygınlaŐmıŐtur. Sosyal dışlanma tehdidine karşı sosyal içerme politikaları geliştirme zorunluluğu doĐmuŐtur.

Sosyal dışlanmayı özellikle gelişmiş ülkelerde refah devleti kazanımlarından yararlanamama ve formel istihdamın dışında kalma olarak nitelendiren Saith'e (2001) göre, aynı Şekilde bir tanımlama gelişmekte olan ülkeler için geliŐtirilemez. Çünkü bu ülkelerde refah devleti tam anlamıyla oluŐmadıĐı gibi, işgücü piyasaları da düzenli bir yapı oluŐturmamaktadır. Ve enformel istihdamın yüksek boyutlarda olması süreci daha karmaşık hale

getirmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sorunu küreselleşmeden ve neoliberal ekonomi politikalarından bağımız düşünmek mümkün görünmemektedir.

Yine George'un (1997) da belirttiği gibi, serbest piyasa ekonomik öncelikleri belirlediği gibi, sosyal ve siyasal konuları da belirlemektedir. George, Gramsci'nin "kültürel hegemonya" kavramına atfen, neoliberalizmin aslında siyasi bir proje olarak sağ görüşün ne kadar işine yaradığını belirtmiştir. Bugün dünya ekonomisinde, üretemeyen ve daha da önemlisi üretileni tüketemeyen geniş kitlelere yer yoktur. Piyasa sadece belli bir azınlığın yararına çalışabilir. Tüketemeyenlerin dışarıda kalması kaçınılmazdır. Bu anlamda George yaşadığımız çağı "dışlanma çağı" olarak nitelendirmektedir. Neoliberal ekonomik doktrinin hâkim olduğu bir dönemde, dışlanma normal bir durumdur. İnsanlar artık yaşama hakkından bile dışlanabilmektedir.

Aslında küreselleşen dünyada durum sıfır toplamlı bir oyuna benzemektedir. Birilerinin kazancı muhakkak birilerinin kaybı anlamına gelmektedir. Kaynakların eşitsiz dağıtıldığı bir düzende, sistemi kurgulayanların daha da içerilebilmesi için, büyük bir kısmın dışarıda kalması zorunludur.

Nedensel Bir Analiz

"Sosyal" dışlanma kavramının ortaya çıktığı zamanın, dünyada son derece büyük eşitsizliklerin, uzun süreli işsizliklerin yaşandığı bir döneme rast gelmesinin tesadüfi olmadığını belirtmiştik. Labonte'ye (2004:115) göre; 1960'larda ve 1970'lerde ortaya çıkan yeni sosyal hareketlerin etkisiyle hükümetler "toplum" olgusunu yeniden keşfetmişlerdir. Özellikle 1990'larla birlikte bir söylem değişikliğine gidilmiş, topluluk kapasitesi yerine sosyal sermaye, topluluğa katılımın yerine sosyal içerme kullanılmaya başlamış, sosyal bütünleşme kavramı küresel eşitsizliklere karşı toplumu yeniden bir araya getirmek için kullanılmıştır. Sosyal içerme ve dışlanma kavramlarını ikiz kavramlar olarak değerlendiren Labonte (2004:116), sosyal bütünleşme ve sosyal sermayenin de içerme ve dışlanmanın kavramsal olarak akrabası olduğunu belirtir. Bu konuda ortaya attığı kritik sorun ise, sosyal içermenin insanları görelî bir güçsüzlüğün içine yerleştirerek, eşitsizliği oluşturan hiyerarşiye meydan okuma gücünü ellerinden aldığı noktasında ortaya çıkmaktadır. Ancak yaşadığımız çağda, kıtaların bile bütünüyle dışlandığı ve

sistem için gereksiz hale geldiği bir ortamda, sosyal politikanın ve özelde sosyal içermenin de tartışıldığı söylenebilir.

İnsanlar yoksul oldukları için, toplum içinde sosyal ve ekonomik fırsatlardan yararlanamazlar. Döngüsel bir şekilde, bu fırsatlardan yararlanamadıkları için yoksulluğa düşerler. Bunun nedeni kapitalist düzenin eşitsiz dağıtım mekanizmalarıdır. Özellikle 1980 sonrasında, oyunun yapısı değişmemiş ama küresel bir platforma kavuşmuştur. Sosyal dışlanma olgusunun sınıfsal ve maddi temellerine inmek bu anlamda işlevseldir.

Room (1999:170)'a göre, sosyal dışlanma modern dünyadaki güç ilişkilerinin normal bir boyutudur. Piyasa küreselleşmesi, refahın ve vatandaşlığın, ilişkisel ve bölüşümle ilgili dinamiklerini tehdit etmektedir.

Burada gelişmiş ülkelerdeki işsizlik olgusunun altında yatan nedenlerden biri, yeni uluslararası işbölümü, gözden kaçırılmamalıdır. Emek yoğun üretim, kapitalizmin geldiği aşamada düşük ücretli ülkelere kaymaktadır. Gelişmiş ülkeler, işsiz kalan bireylerin sosyal ve ekonomik olarak yeniden bütünleşmesi için çeşitli programlar geliştirmektedir. Öncelikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan gelişmekte olan ülkelere de uygulama alanı bulan “workfare”(çalıştırma) uygulamaları bu duruma örnektir.

Yoksulları piyasaya bağlamaya çalışan çalıştırma programları, kapitalizmin artık yeterli oranda iş yaratmadığı bir döneme denk gelmektedir. Gerçekten de dünya ciddi bir işsizlik sorunu ile karşı karşıyadır. Gelişmiş ülkelerde bu durumun nedeni, sanayi sektörünün, ucuz emek ve vergi indirimleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelere kayması ve teknolojik gelişmeler nedeniyle kapitalizmin yeterince işgücüne ihtiyacı kalmamasıdır. Gelişmekte olan ülkelere ise; işsizliğin nedeni IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum politikaları nedeniyle tarımsal alanda yaşanan dönüşümler olarak belirtilebilir. Çalıştırma programları bu noktada, kapitalizmin düşük ücretli, emek yoğun, beceri gerektirmeyen işlerin bulunduğu emek piyasasına yoksulları, yoksulluktan kurtulma ümidi ile bağlamaya çalışmaktadır (Savaşkan, 2009:217-220).

Ancak bu bakış da dışlanmaya çözüm olarak ücretli işi göstermektedir. Bu görüş, çalışma biçimlerinin esnekleşmesiyle birlikte, çalışan kesimler arasında ortaya çıkan yeni yoksulluk olgusunu gözardı etmektedir. Özellikle çalıştırma programları insanları yoksulluktan kurtarmadığı gibi, çalışan yoksullar kategorisini de giderek büyütmektedir (Savaşkan, 2009:212).

Bauman'a (1999:107) göre; eskiden çalışma ahlâkı, emeğe aç olan fabrikaları doldurmakta gayet etkili bir araçtı. Bugün emeğin, yüksek verimlilik önünde bir engele dönüştüğü günümüzde de, çalışma ahlâkının bir rolü olduğu görülmektedir. Fakat bu sefer, toplumun kabul gören sınırları içindeki tüm elleri ve vicdanları, kendi vatandaşlarından oluşan çok sayıda insanı sürekli dışlanmaya terk etmek suçundan iyice temizlemek için etkili bir vasıta olmak üzere.

Küreselleşme çağında kitlesel emeğe duyulan gereksinimin gittikçe azalmıştır. Kişinin sisteme entegre olabilmesinin koşulu üretebilmesi değil, tüketebilmesidir. Yeterince tüketemeyen bireyin dışarıda kalması kaçınılmazdır. Tüketememenin de nedeni yine gelir yoksunluğuna bağlı olarak ortaya çıkan ilişkisel süreçlerdir.

Bauman (1999:80), geç kapitalizm döneminde, gelişmiş ülkelerdeki sosyal dışlanmışlara, “yedek işgücü” olarak bile ihtiyaç olmadığını savunurken, Byrne (1999:45), sosyal dışlanmışların yedek işgücü ordusu oluşturarak, kapitalizmin kriz dönemlerinde yeniden yapılandırıcı bir rol oynadığı görüşündedir. Çünkü Bauman, sermayenin artık kendi ülkesindeki işsizlerin maliyetiyle uğraşmak yerine, emeğin daha ucuz olduğu bölgelere kayma eğiliminde olduğu görüşündedir. Bu anlamda bu sefer yedek işgücü olma rolünü, emeğin ucuz olduğu bölgeler üstlenmektedir.

Bu yeni küresel işbölümünde, bir grup içerilirken, bir grup dışlanmaktadır. Labonte'ye (2004:120) göre; gelişmekte olan ülkelerde kadınlar işgücü piyasasına dâhil olmaktadır, ancak bir taraftan da gelişmiş ülkelerde mavi yakalı, erkek, yarı vasıflı ve beyaz emek gücü dışlanmaktadır. Kadının içerilmesi de son derece güvencesiz, düşük ücretli ve örgütlenmeye olanak tanımayan bir işgücü piyasasına olmaktadır. Birinin içerilmesi kaçınılmaz olarak birinin dışlanması sonucunu doğurmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası işbölümüne göre işgücü piyasasına dahil olanlar, güvencesiz olarak istihdam edilmekte, daha karmaşık bir dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.

SONUÇ

Tüm bu açıklamalardan sonra sosyal dışlanmayı, ekonomik ve yapısal nedenlere bağlı olarak sistemin dışında kalan bireylerin, bu bağlamda sosyal, siyasal ve kültürel süreçlerden de uzak kalması olarak tanımlamak mümkündür. Munck (2005:22)'un da belirttiği gibi aslında kavram tamamen politik

nedenlerle ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sonucu oluşan yeni yoksulluğu açıklamak için işlevsel bir kavramdır.

Aslında, neoliberal paradigmanın pratik uygulayıcıları olan kurumlar (DB, IMF,..), kalkınmanın ve ekonomik büyümenin yolunun yoksulluğun azaltılması olduğunu vurgularken, yoksulların sistem için ne derece büyük bir tehdit oluşturduğunun farkındadır. Bu anlamda, sosyal riskleri yönetmek için -ortadan kaldırmak değil- yoksulları güçlendirme, riskleri azaltmak için güvenliği geliştirme ve fırsatların genişletilmesi gibi çözüm önerileri sunmaktadırlar. Munck'un (2005:28) da belirttiği gibi bu kurumlar ve hükümetler, yoksulluk ve yeniden dağıtım arasındaki bağı gözden kaçırmaktadırlar. Yoksulları güçlendirerek tüketici hale getirmek yerine, yeniden dağıtım mekanizmalarını güçlendirmek daha akılcı görünmektedir. Ancak Munck'un ve bu çözümü öneren pek çok yazarın da çok iyi bildiği gibi, kapitalist sistem eşitsiz bir yapıya sahiptir ve sistemin sürekliliği için bu eşitsiz büyümenin birtakım grupları dışarıda bırakması ve yoksullaştırması şarttır. Bir taraftan sosyal devleti ortadan kaldırmak isteyen küresel kapitalizm de devlet eliyle yeniden dağıtıma hoş bakamaz.

Şenses (2009:687)'e göre de; Dünya Bankası'nın büyük ölçüde lafta kalan söylemlerinin dışında şu anki duruşu yoksulluğu azaltmaya yönelik samimi bir yönelimden çok neoliberal reformları kurtarmak ve derinleştirmek amacını gütmektedir. Neoliberal yoksulluk bakışı genel olarak toplumu ve özelde devleti yoksulluğun sorumluluğundan kurtarmakta ve yoksulluğun sebeplerini yoksulun kendisine bağlamaktadır.

Burada vurgulanması gereken nokta, gittikçe yoksullaşan ve sistemin dışına atılan kesimlerin sayısının gün geçtikçe artacağıdır. Dünya Bankası'nın da fark ettiği gibi, tehlikenin boyutları, güçlendirme ve fırsatların genişletilmesi gibi önlemlerle önü alınmayacak kadar büyüktür. Bu koşullarda sistemin krize girmesi de kaçınılmazdır.

Bu noktada, gelişmekte olan ülkelerde geniş kitleleri içine alan yoksulluğun boyutlarının neoliberalizme geçişin önündeki engel olarak görülmekte olduğu belirtilmelidir. Uluslararası finans kuruluşlarının yoksulluğa gösterdikleri ilginin neoliberalizme karşı ciddi bir tehdit haline gelen finansal krizlerle eşzamanlı olarak artışı tesadüfî değildir (Şenses, 2009: 693).

Avrupa Birliği de sosyal dışlanmayla mücadele tartışmaları çerçevesinde sosyal içerme önlemlerini gündeminde ön sıralara koymaktadır. Burada amaç

sadece istihdam yaratmak veya insanlara fırsat eşitliği tanımak değildir. Kendi özellikleri nedeniyle çeşitli fırsatlardan yararlanamayanların eşit vatandaş haline getirilmeleri hedeflenmektedir. Bu önlemlerin, farklı insanların sahip oldukları hakları, Amartya Sen'in deyişiyle yapabilirliklere dönüşme konusunda eşit olanaklara sahip olmadıkları gerçeğinin, topluma eşit koşullarda katılma hakkını ortadan kaldırmaması gerektiği fikri temelinde biçimlendiklerini söylenebilir. Dolayısıyla, AB'nde sosyal dışlanmaya yönelik sosyal politikaların, özellikle yansıttığı siyasi sorumluluk bilinciyle, ABD'deki bireysel sorumluluk fikrinin biçimlendirdiği anlayıştan ayrılmaktadır (Buğra, 2005).

Ancak, sosyal içerme ya da dışlanmışları toplumla bütünleştirme için kısa dönemli önlemler değil, uzun dönemli yapısal düzenlemeler gereklidir. Bireylerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunun tam anlamıyla sağlanması bu anlamda önemlidir. Varolan eşitsizlik ve yoksulluğun ortadan kaldırılması kapitalist sistemin uğrayacağı dönüşümle ilgili bir problemdir.

Dünya Bankası ve benzeri kurumlar ayrıca hükümetler, daha çok insanları piyasanın ihtiyaçlarına göre dönüştürmek istemektedir. İşgücünün eğitilmesi ya da mikro kredi uygulamaları bu amacın göstergesidir. Beşeri sermayeyi geliştirmek elbette önemlidir. İşgücünü mesleki açıdan eğitmek ve piyasanın ihtiyacına uygun hale getirmek bu kapsamda sayılabilir. Ancak işgücünün niteliğini artıran bu tarz uygulamalar, piyasa talep yaratmadığı sürece bir yere kadar anlamlıdır.

Tam da Polanyi'nin belirttiği gibi (2002:194), başına buyruk piyasanın karşısına bu piyasanın yıkıcı etkilerinden zarar görenlerin korunmasına yönelik bir sosyal koruma mekanizması yerleştirilmelidir. Toplum ve devlet tarafından oluşturulacak koruyucu karşı hareketlerle, devlet müdahalesi ve sosyal hukuk yoluyla, piyasanın toplumun insani ve doğal özünü yok etmesinin önüne geçilmelidir.

Sonuç olarak, sosyal dışlanmanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkabileceği, ancak dışlanmışlığın biçiminin farklılık göstereceği söylenebilir. Aslında sosyal dışlanma, belirtildiği gibi, küresel kapitalizm dönemine özgü bir kavramdır. Eşitsizliği ortaya çıkaran altyapısal nedenler değişmemiştir. Sadece, sistemin ortaya çıkardığı yoksunluklar daha geniş kesimleri, çok boyutlu olarak etkilemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için, sorun gelişmekte olan ülkelere çok daha derin yaşanmaktadır. Uluslararası işbölümünün emek yoğun üretim kısmında yer alınca,

küreselleşmenin emek için yarattığı dezavantajlara maruz kalmak kaçınılmaz olmaktadır. Tam da Munck'un (2005:38) vurguladığı gibi, modern dönemde sömürü ile açıklanabilecek süreç, postmodern çağda dışlanma kavramı ile ifade edilmektedir. Ve sosyal dışlanma kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için yapısal dönüşümler derinlemesine incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- ADAMAN, Fikret, KEYDER, Çağlar, (2006), **Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma** (Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006).
- BAUMAN, Zygmunt, (1999), **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, İstanbul: Sarmal.
- BYRNE, David, (1999), **Social Exclusion**, Buckingham: Open University Press.
- BUĞRA, Ayşe, (2005), "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği için Hazırlanan Danışman Raporu**, www.spf.boun.edu.tr, Erişim Tarihi: 02.09.2010.
- ESPING-ANDERSEN, Gosta (1990), **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge: Polity Pres.
- GEORGE, Susan, (1997), "Winning the War of Ideas", **Dissent**, July.
- LABONTE, Ronald, (2004), "Social Inclusion/exclusion: Dancing The Dialectic", **Health Promotion International**, Vol.19, No.1, Oxford University s. 115-121.
- LEVİTAS, Ruth, (1996), "The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony", **Critical Social Policy**, 46. Vol.16 s. 5-20.
- LEVİTAS, Ruth, (2005), **The Inclusive Society-Social Exclusion and New Labour**, New York: Palgrave MacMillan.
- MUNCK, Ronaldo, (2005), **Globalization and Social Exclusion-The Transformationalist Perspective**, Bloomfield: Kumarian Press.
- POLANYI, Karl, (2002), **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev: Ayşe Buğra, İstanbul: İletişim.
- ROOM, Graham, (1999), "Social Exclusion, Solidarity and The Challenge of Globalization", **International Journal of Social Welfare**, No: 8, s. 166-174.
- SAITH, Ruhi, (2001), "Social Exclusion: the Concept and Application to Developing Countries", **Queen Elisabeth House Working Paper Number 72**, University of Oxford.

- SAPANCALI, Faruk, (2003), **Sosyal Dışlanma**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- SAVAŞKAN, Osman, (2009), “Neoliberalizm ve Yeni Sosyal Politika Ortamı: Türkiye’de Çalıştırma (Workfare) Programları ve Emek Piyasaları”, **Türkiye’de Neoliberalizm-Demokrasi ve Ulus-Devlet**, 10. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Metinleri, İstanbul: Yordam.
- SEN, Amartya, (2000), “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, **Asian Development Bank, Social Development Papers** No:1.
- SILVER, Hilary, (1995), “Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of Social Exclusion”, **Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses**, Ed: Gerry Rodgers vd, International Institute for Labour Studies, Geneva, s. 57-80.
- ŞENSES, Fikret, (2009), “Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, der: Fikret Şenses, İstanbul: İletişim.